

**Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkisafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

I Yazı

Azərbaycan mütəfəkkiri Cəfər Cabbarlı (1899-1934) Xızıda anadan olmuş, 1905-1908-ci illərdə Bakıda 7-ci rus-tatar məktəbində, 1909-1915-cü illərdə isə Alekseyev adına 3-cü ali-ibtidai məktəbdə təhsil almışdır. 12 yaşından, yeni 1911-ci ildən etibarən mətbuatda çıxış etməyə başlayan Cabbarlı 1915-ci ildə Bakı Sənaye Məktəbinin elektromexanika şöbəsinə daxil olmuşdur.

Cümhuriyyət dövründə Cabbarlı "Azərbaycan" qəzetində tərcüməçilik fəaliyyəti ilə yanaşı, Parlament aparatında stenoqrafçılıq etmişdir. 1920-ci il 27 aprel işğaldan sonra Cabbarlı gizli fəaliyyətə keçən Müsavat Partiyasının MK-nin baş katibi seçilmişdir. Həmin il Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olan Cabbarlı "Kommunist" qəzetində və Ərzaq Komissarlığında tərcüməçi, Azərbaycan SSR MİK-də stenoqrafçı işləmişdir. 1923-cü ilin iyunun 16-da C.Cabbarlı Seyid Hüseynlə birlikdə həbs edilmişdir. 1923-cü ilin avqustunda "Müsavat"ın özünü buraxması barədə bolşeviklər tərəfindən yazılıb müsavatçıların adından yayınlanan bəyanatdan sonra Cabbarlı və digər müsavatçılar həbsdən azad olunmuşlar.

Bu hadisədən sonra Bakı Dövlət Universitetindən xaric olunan Cabbarlı 1923-cü ilin sentyabrında Türk Teatr Məktəbinə daxil olunmuşdur. Ancaq yaxın silahdaşı M.B.Məhəmmədşadın Bakıdan qaçması və gizli "İstiqlal" qəzeti mətbəəsinin aşkar edilməsindən dolayı 1923-cü ilin oktyabrın 5-də Cabbarlı yenidən həbs olunmuşdur. Ancaq çox keçmədən Cabbarlı oktyabrın 30-da həbsxanadan azadlığa buraxılmış və bundan sonra daha çox tərcüməçiliklə məşğul olmuş, bir sıra yeni əsərlər yazmışdır. O, 1934-cü ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Onun əsas əsərləri aşağıdakılardır: "Qız qalası", "Ədirnə fəthi", "Od gəlini", "Nəsrəddin şah", "Ulduz", "Aydın", "Yaşar", "Sevil", "Almaz", "1905-ci ildə" və b.

İlk dövrlərdə daha çox milli maarifçiliklə məşğul olan Cabbarlı üçün islamla millətin tərəqqisi eyni anlamı ifadə etmişdir. Bu mənada, əgər İslam dünyası tənəzzül içindədirsə, eyni sözləri Türk aləminə də aid etmək lazımdır. Mütəfəkkir bu baxımdan yazırdı ki, Türk-İslam aləminin bir tərəfində eys-ışrət hökm sürdüyü

zaman, digər tərəfində müsəlmanların fəryadı ərsə ucalırsa, buna biganə qalmaq mümkün deyildir. Çünki nə Türk millətinin əxlaqında, adət-ənənələrində, nə də İslamın qayda-qanunlarında bu cür biganəlik olmamışdır. Cabbarlı yazırdı:

Bular deyilmi bəşər, ya deyilmi bir islam?!

Ürəyimiz, ah, nasıl parçalanmayır da tamam?

O vəhşi dalğaların ortasında dindəşimiz, Zələlət içrə ölür ac, zəllil qardaşımız!...

Biz isə eyd eyləyib, işrətə qiyam edərək,

Bütün-bütün gecəni eyslə tamam edərək.

Göz aç, sən ey özünə söyləyən müsəlmanəm!

Göz aç, sən ey bağırın mən də əhli-Quranəm!

Göz aç, sən ey danışan həşrdən-qişamətdən!

Göz aç, sən ey əbədi dəm vuran səxavətdən!

Cabbarlı doğru qeyd edirdi ki, əsil müsəlman Quranda da buyu-

rulduğu kimi, "müsəlmanlar qardaşdırlar" prinsipinə əməl edərək din qardaşına əl tutan, onun imdadına yetən və ona dayaq duran kəsdir. Yoxsa, adı müsəlman olub, ancaq dindaşlarına heç bir yardımı dəyməyən, əksinə, başqa dinə etiqad edənlərin (ingilislərin, fransızların və b.) yanında İslama xələl gətirənlər, saxta müsəlmanlardır. Bu cür saxta müsəlmanların əməlləri də şəriətə tamamilə ziddir. Bu baxımdan Cabbarlı hesab edirdi ki, indi əsil möminlə saxta möminin aşkarlanması mənasında imtahan zamanıdır:

**Xaneyi-millət xarab olmaqda, imdad istəyir.
Ey ucaldan təqi-ərsə fəxr ilə**

də şəriət qanunlarından doğrudürüst xəbərlərinin olmamasıdır. Çünki müsəlmanların avam və cahil qismi elm və bilikdən uzaq olsalar da, heç olmazsa milli və dini dəyərlərə sadıqdırlar. Doğrudur, onların milli və dini dəyərlərə sadıqlığı kor-koranə xarkater daşıyır, ancaq yenə də onlar İslam qayda-qanunlarına hörmətlə yanaşır, digər xoşagəlməz əməllərlə məşğul olmur. Lakin bunu, "intelligentlər", üləmalar haqqında demək mümkün deyildir. Cabbarlı yazırdı:

**Alim olubdu bəzisi, yasin oxur babasına,
Külçə görə kimi alıb, tez bü-rüyür əbasına,**

Onun fikrincə, nə vaxta qədər ki, İslamın qayda-qanunlarını əsil elm adamları müsəlmanlara öyrətməyəcəklər Türk-İslam dünyasında tənəzzül davam edəcək, Quran yalnız müqəddəs bir kitab kimi evlərimizdə toz basmı ş halda qalacaqdır. O, yazırdı:

**Söylə mövhumatı, Adəmdən tutub bu əsərdə,
Vaxtımız çoxdur hədisbazlıqdan ötrü həsr edək.
Xəlqin əqlini çaşdırmaq, vardırsa bir az, kəsr edək.
Döndərib bu sayədə köhnə komanı qəsr edək.
Toz tutarsa evdə Quran, mən bilim qoy, bir də sən.**

Cəfər Cabbarlı və milli maarifçilik

**Bir baxınız bu yazığın başda olan havasına,
Mülki-cahanı tullayıb, özge diyarı gözəyir,
Baği-behiştə istəyib, çeşmixonumarı gözəyir.**

Deməli, müsəlmanın hər təhsil alanı sözün əsil mənasında, millətə və dinə xidmət yolunu seçmir. Hətta onlardan elələri tapılır ki, aldıkları biliyi və təhsili millətin, islamın tərəqqisinə deyil, şəxsi maraqları naminə xalqın zərərinə istifadə edirlər. Bunu dərinəndən anlayan Cabbarlı hesab edirdi ki, həmin "intelligentlər" milləti qəflət yuxusundan oyatmaq əvəzinə, bir aciz müsəlman görə kimi onu bizləməklə məşğul olurlar. Bu işdə isə onlara yalançı ruhanilər, din xadimləri yoldaşlıq edirlər. Çünki İslamın adından çıxış edən bir çox "din xadimləri" xalqın oyanmamasında, cahil və avam qalmasına "intelligentlər"dən daha çox maraqlıdırlar:

Salma səs, xalqı oyatma, iş düşər çox əngələ,

Layla çal, yatsın müsəlman, mən bilim qoy, bir də sən.

Deməli, yalançı ruhanilərin məqsədi heç də xalqı oyatmaq deyil, əksinə qəflət yuxusunda saxlamaqdır. Bunun nəticəsidir ki, məscid deyiləndə Allahın evi deyil, yalançı axundların və mollaların qazanc yeri başa düşülür. Ona görə də müsəlmanların çoxu artıq məscidlərə getmək belə istəmir, bununla da Allahın evləri boş qalır və qapısından qifillər asılır. Cabbarlı yazırdı: "Bən öylə bilirdim: orucluq ayı, ehya günü, günorta vəqti, böylə bir gündə məscid açılmamış, nə vaxt açılacaqdır? Müxtəsər, gəlib məscid həyətinə daxil oldum. Hər nə qədər axırdımsa, bir damcı su tapmadım, öz-özümə dedim: yəqin hər kəs öz evində dəstəməz alıb gəlir. Məscidə tərəf baxıb gördüm: Paho... məscid bağı! Qapısında da bir dənə zorba, paslı qifil var!". Çünki yalançı mollaları, axundları maraqlandıran Allah evinin boş qalıb-qalmaması deyil, öz şəxsi mənafelelidir. Onlar öz maraqları

Yalançı ruhanilərin məqsədi heç də xalqı oyatmaq deyil, əksinə qəflət yuxusunda saxlamaqdır. Bunun nəticəsidir ki, məscid deyiləndə Allahın evi deyil, yalançı axundların və mollaların qazanc yeri başa düşülür. Ona görə də müsəlmanların çoxu artıq məscidlərə getmək belə istəmir, bununla da Allahın evləri boş qalır və qapısından qifillər asılır.

**kaşanələr!
Nərdədir "əl mömininə ixvətın" ayatı bəs?**

Ey özün islamə daxil eyləyən biganələr!

Ey özün mömin bilənlər, imtəhan meydanıdır,

Qəlbınız amalını etsin sübut amalınız.

Cabbarlı yazırdı ki, Allahın müqəddəs kitabı Qurani-Kərim də, onun ilk təbliğatçısı Məhəmməd peyğəmbər də zülmə qarşı olmuş, ədalətliyi və bərabərliyi müdafiə etmişdir:

Bu zələlət ərsəsində cismi-millət bisipər,

Tiқи-cələddi-əcəl rədi-sima tək rəşədar.

Zülm ilə pamal olur millət, siz eyd etməkdəsiz.

Hökmi-Quran böylədimi, söylə, ey biəğniya?

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Türk aydınına görə, əsas problem əhalinin əksəriyyətinin cahil və avam olması deyil, onun "intelligent", üləma adlanan qisminin nə millətin adət-ənənələrindən, nə

Bərk yatıb islam, oyanmaz yerlər etsə zəlzələ.

Layla çal qoy bir bir qədər yatsın, uşaqdır çün hələ,

Böylə dövrən lap qiyamət qopsa da düşməz ələ.

Gündə on beş yerdə ehsan, mən bilim qoy, bir də sən,

Layla çal, yatsın müsəlman, mən bilim qoy, bir də sən.

Həmin dördə iş-gücləri müsəlmanlara yalnız dini mövhumat və xurafatı təbliğ edən mollaları və axundları tənqid edən Cabbarlı yazırdı ki, yalançı şəriət qanunları, hədislərlə islam dünyasının oyanması mümkün deyildir. O, yazırdı:

Aləmi-islamə bax! Bir yanda işrət bərqərar,

Bir tərəf fəryadə guş et, gör quruluş matəmi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap olunur